

Tutkimusohjelmasta tutkimuspolitiikkaan

Suomen Akatemian rahoittaman Mediakulttuurin tutkimusohjelman lähtökohtana oli syksyllä 1998 julkaistu ohjelmamuistio, jota 12-henkinen työryhmä oli puolen vuoden ajan valmistellut. Kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen toimikunnan ulkopuolisina edustajina siinä olivat viestinnän tutkimuksen piiristä Ullamaija Kivikuru, Jaakko Lehtonen, Hannu Nieminen, Tapio Varis ja Mauri Ylä-Kotola; sihteerinä oli Risto Kunelius.

Kesän 1999 alussa toimikunta teki päätöksen rahoitettavista hankkeista. Sen johdosta kirjoitin Ullamaija Kivikurun kanssa Suomen Akatemian lehteen kriittisen arvion otsikolla "Olipa kerran Mediakulttuurin tutkimusohjelma..." (*Apropos* 6/1999, 16–17). Jutun ydin on seuraava:

Ensin rahasumma supistui luvatussa 30 miljoonasta puoleen. Sitten alan edustajien tuskalla ja monien kompromissien kautta valmistelemasta ohjelmavaihtoehdosta hyväksyttiin lopullisten projektien perusteluiksi vain nimi, Mediakulttuurin tutkimusohjelma; eri viestinnän ulottuvuudet kattava peruskehikko ja huolella tasapainotettu kokonaisuus unohdettiin. Lopuksi valinnan teko uskottiin tyystin ulkomaiselle raadille. Sen kokoonpano puheenjohtajaa myöten painotui kulttuuritutkimukseen, millä sinetöitiin alkuperäisen ohjelmarakennelman mitätöinti.

Ohjelmamuistion 14-sivuinen teksti on syytä lukea nyt huolella uudestaan. Ohjelman neljästä teemasta yksi oli "Muuttuva mediakulttuuri ja yksilön kompetenssit" ja tämän kuudesta alateemasta yksi oli "Mediat arjen kontekstissa" – kaikkiin alateemoja oli 17. Silti ohjelma omaksui projektin valintavaiheessa näkökulmakseen sen, mikä projektin valinnasta kertovassa Akatemian lehden uutisessa oli nasevasti otsikoitu "Media ja arki" (*Apropos* 3/1999, 15).

Suomen Akatemian historian ensimmäinen viestintäsektorille kohdistuva tutkimusohjelma fokusoitui näin murto-osaan alkuperäisestä aihepiiristä. Ohjelmamuistiossa huolella tasapainotettu kokonaisuus muuntui valintaprosessissa lähinnä kulttuuritutkimukseksi. Ohjelman tavoitteen ja projektivalinnan välille jäi siten ammottava aukko. Tästä ei tietysti pidä syylittää valittuja projekteja, vaan vastuun kantaa valinnat tehnyt Akatemian toimikunta. Toimikunnan puheenjohtaja Aili Nenola selitti vastineessaan Kivikurun ja minun kirjoitukseen (*Apropos* 6/1999, 17) valintaprosessia parhain päin, mutta hänen sinänsä asiallinen ja ystävällinen selityksensä ei taittanut terää esittämiltämme kysymyksiltä: (1) Miten ohjelmalle luvattu kokonaisrahamaäärä voi kesken prosessin pudota 30 miljoonasta 15 miljoonaan markkaan? (2) Onko viisasta jättää lopul-

linen päätöksenteko tyystin ulkomaisen paneelin huomaa? (3) Voisiko omituisuuksien takana olla yksinkertaisesti se, että Akatemian asiantuntemus on uupunut kesken?

Entä ohjelman toteutus? Puuttumatta yksittäisiin projekteihin (joista yhdessä olin itsekkin mukana) totean vain, että ohjelma ei toiminut kokonaisuutena. Se oli ohjelma vain nimellisesti; tosiasiaa se oli sarja irrallisia tutkimushankkeita, joista useimpia ei parhaalla tahdollakaan olisi saanut toimimaan yhdessä – ei teoriapohjan sen enempää kuin konkreettisten tutkimuskysymystenkään perusteella. Myös ohjelman koordinaattorin varassa tapahtunut yhteinen toiminta jäi perin vähäiseksi; koordinaatiota voi todella arvostella heppoiseksi. Varmaan intensiivisemmällä yhteydenpidolla olisi voinut luoda enemmän dialogia ja jopa yhteistä pohjaa tutkijaryhmien välille. Olisi voinut rakentaa pikku foorumin, jolla olisi käsitelty ajassa liikkuvia suuria kysymyksiä kuten laadullisen ja määrällisen tutkimuksen eroa. Mutta epäilen suuresti, että tiiviskään yhteydenpito ei olisi saanut hitsatuksi projekteja juuri sen paremmin yhteen kuin mitä nyt tapahtui eli jäi tapahtumatta: projekteilla on vain yhteinen otsikko ja niiden tiivistelmät julkaisuutteloineen on sidottu samoihin kansiin.

Johtopäätökseni on siis, että kyseessä ei ollut varsinainen ohjelma vaan irrallisten hankkeiden rahoitusmekanismi. Jos ohjelmalla tarkoitetaan tiettyyn aiheeseen kohdistuvaa kokonaisuutta, tässä on malliesimerkki ohjelmakonseptin epäonnistumisesta.

Akatemian ohjelmat – mitä ne ovat?

Mediakulttuurin tutkimusohjelman tarjoaman kokemuksen perusteella sanoisin, että ohjelman käsite on parasta varata vain sellaisiin tapauksiin, joissa aihepiiri on rajattu ja projektit valittu yhteensopiviksi. Mediatutkimus sellaisena neliulotteisena avaruutena, joksi alkuperäinen ohjelmamuistio sen määritteli, ei kuulu tuollaisiin rajattuihin tapauksiin. Tuskin mediakulttuurikaan sellaisesta kävisi, vaikka se ymmärrettäisiin kirjaimelliseksi kulttuurintutkimukselliseksi lähestymistavaksi viestintäilmiöihin. Sen sijaan vaikkapa organisaatioiden imagot, uusmedian journalismi tai media vaaleissa ovat aiheita, joiden ympärille voisi perustaa ohjelman. Akatemialla on ollut monia tällaisia tiukasti kohdennettuja ohjelmia kuten esimerkiksi ikääntymisen tutkimusohjelma tai tiedotustutkijoillekin tuttu ”lamaohjelma”. Todellinen ohjelma on kuin kukkapenkki, jossa eri istutukset tukevat toisiaan ja jota hallitsee yksi suuri ajatus.

Sen sijaan laajemmissa aihepiireissä kuten mediatutkimuksessa ei mielestäni pidä pyrkiäkään kompaktiin ohjelmaan, vaan kukkapenkin sijasta tavoitteena tulisi olla erilaisten istutusten aikaansaaminen tutkimusalan puutarhaan. Tällöin valintakriteerinä pitäisi olla yhteensopivuuden sijasta mahdollisimman kattava ja monipuolinen istutus – tutkimuksen biodiversiteetti. Tällaistakin tarvitaan eli Akatemian on syytä olla liikkeellä ohjelmallisesti myös tutkimusalojen peittoa ajatellen. Silloin on kuitenkin selvempää käyttää nimikettä ”suunnattu haku” kuin puhua ohjelmasta. Tyypillinen esimerkki tällaisesta tapauksesta on Venäjä-tutkimus.

Ohjelmakonseptin taka-ajatuksena on tietysti se, että elämästä nousee sellaisia ongelmia, joihin tutkimus ei ”itsestään” ole kohdistanut riittävästi huomiota ja joita tällä tavoin halutaan nostaa ylemmäs tutkimusagendalla – varmaan odottaen, että tutkimuksesta tulisi apua elämän ongelmien hallintaan tai ehkä myös pyyteettömästi toivoen, että tiede edistäisi elämän ongelmien ymmärtämistä. Hy-

vä niin; siksi tarvitaan tutkimusohjelmia. Mutta tieteen kentässä on myös katve-alueita, jotka kaipaavat tehohoitoa, ja siihen tarvitaan ongelmalähtöisten tutkimusohjelmien sijasta suunnattuja hakuja.

Suunnattujen hakujen valintakriteerit löytyvät niistä harjoituksista, joita Akatemia on aika ajoin kiitettävästi tuottanut sarjassa Tieteen tila. Viimeisin on kuulemma tulossa näinä aikoina.

Tutkimuspolitiikka - tarvitaanko sitä?

Tutkimuspolitiikkaan pätee sama kuin viestintäpolitiikkaan tai kulttuuripolitiikkaan: sitä harrastetaan aina, mutta harvemmin tietoisesti ja demokraattisesti. Siksi tutkimuspolitiikkakin on syytä institutionalisoida: tieteen tilaa koskevat raportit pitäisi laatia paljon huolellisemmin kuin tähän asti ja tutkimusohjelmien – niin varsinaisten kuin suunnattujen hakujen – valinta pitäisi tehdä paljon systemaattisemmin.

Tässä kohden tieteen vapaudesta huolta kantavilla tavallisesti rupeaa tökkimään: on vaarallista ohjata tutkimuksen suuntaa, pitää sallia luova anarkia! Vastaukseni tällaisiin epäilyksiin voi tiivistää kahteen pääkohtaan:

Ensinnäkään ohjelmat tai suunnatut haut eivät suinkaan tyhjennä koko tutkimuksen kenttää. Tieteellistä elämää on toki muuallakin – esimerkiksi yliopistojen oppiaineissa ja laitoksissa – eikä Suomen Akatemiankaan rahoitus rajoitu erityisohjelmiin ja huippuyksiköihin (vaikka niitä on ruvettu liikaakin tukemaan). Vapaaseen projektitoimintaan kanavoidaan yhä kai yli puolet kokonaisrahoituksesta – tosin Tekes ja EU mukaan laskien kuva on ongelmallisempi.

Toiseksi on utopiaa ajatella, että yliopistollinen tutkimus ja Suomen Akatemian yleinen haku olisivat vapaita, tasapuolisia ja ekumeenisia. Yliopistojen oppiaineet ja laitokset ovat perustamisestaan lähtien hyvinkin tiukan ohjauksen alaisia, ja Akatemian projektivalinta tapahtuu enemmän tai vähemmän avoimesti näkyvän käden ohjauksessa. On pään panemista pensaaseen kuvitella, että vapaa tiede olisi todella vapaata. Edes Akatemian projektivalintaa ohjaava onnenpyörä ei loppujen lopuksi toimi satunnaisesti, joten anarkistiseksi tätä systeemiä ei saa tekemälläkään. Tutkimus on puutarha, ei viidakko. Olemme väijäämättä rautahäkissä ja aina jonkinlaisen tutkimuspolitiikan alaisia. Eikö silloin ole parempi edes ajatuksellisesti hallita tuo politiikka kuin alistua sille vapaudesta höpisten?

Tutkimuspolitiikan tekijäksi ei riitä yksin Suomen Akatemia toimikuntineen, joissa tunnetusti on mukana vain pieni osa tieteenaloista. Tätä varten on syytä vetää mukaan tieteelliset seurat – tiedemaailman kansalaisyhteiskuntaorganit. Ja muistettakoon, että tutkimuspoliittiseen prosessiin kuuluu myös se tieteenalan ja oppiaineiden itseanalyysi, jota viestintätieteiden yliopistoverkostossa jo vuosi sitten viriteltiin ja jota Tarmo Malmberg on esimerkillisesti harjoittanut viestintätieteiden käsitettä kritisoidessaan. Tähän samaan harjoitukseen on sittemmin käynyt kutsu myös kaksiportaisen tutkintojärjestelmän suunnalta: meidän pitää eritellä oppiaineittemme ja tieteenalojemme ydinaineiksia.